

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ

Мақсатты түрде әзірленген үй тапсырмаларының 10-сыныптағы «Қазақстан тарихы» сабақтарында тарихи дереккөздерді талдау және бағалау дағдыларын дамытуға әсері

Касенов Д.Ә., Джумабеков А.Н., Ажмухамбетов А.С.

Пән: Қазақстан тарихы | Деңгей: 10-сынып | Дизайн: аралас (квазиэксперимент + сапалық талдау)

Андатпа

Аталған педагогикалық зерттеу Назарбаев Зияткерлік мектептеріндегі (НЗМ) «Қазақстан тарихы» пәні бойынша Сыртқы жиынтық бағалаудың (СЖБ) типтік тапсырмаларына дайындық кезінде 10-сынып оқушыларының тарихи дереккөздерді талдау және бағалау дағдыларын дамытуда SIRI және BOFF кестелеріне негізделген құрылымдық үй тапсырмаларының тиімділігін тексеруге арналған. СЖБ — негізгі мектепті бітіру туралы аттестатқа нәтижелері енгізілетін қорытынды емтихан. Бұл тапсырма төрт дереккөзбен (A–B–C–D) жұмыс істеуді және солардың ішінен ең маңызды екеуін дәлелді негіздеме арқылы анықтауды талап етеді. Зерттеуге 12 оқушы қатысты ($n = 12$). Аралас зерттеу дизайны (mixed methods) аясында аналитикалық рубрика бойынша бағаланатын үш деңгейлі үй тапсырмасынан (A, B, C деңгейлері) тұратын квазиэксперименттік тәсіл, сондай-ақ Microsoft Forms арқылы өткізілген 9 сұрақтан тұратын сауалнама қолданылды. 2 Тапсырмалардың жалпы орындалу көрсеткіші 87%-ды құрады. Оқушылар A деңгейін толық меңгергенін көрсетті (12/12 балл), B деңгейі — 10/15 балл, C деңгейі — 12/15 балл болды. Әдістеменің бес балдық шкала бойынша орташа бағасы — 4,17; респонденттердің 92%-ы бұл тапсырмалар олардың дереккөздерді тереңірек аналитикалық пайымдауына түрткі болғанын растады. Алынған мәліметтер форматталған үй тапсырмасы нақты оқу процесінде тарихи дереккөздермен жұмыс істеу кезінде жоғары деңгейдегі дағдылардың сапалы дамуына ықпал ететінін дәлелдейді

Түйін сөздер: SIRI, BOFF, тарихи дереккөздер, сыртқы жиынтық бағалау, СЖБ, НЗМ, үй тапсырмасы, жоғары деңгейдегі дағдылар, Қазақстан тарихы, 10-сынып.

I. Кіріспе (Introduction)

Сыртқы жиынтық бағалау (СЖБ) — Назарбаев Зияткерлік мектептерінің (НЗМ) қорытынды емтиханы, оның нәтижелері негізгі мектепті бітіру туралы аттестатқа жазылады. 10-сыныптағы «Қазақстан тарихы» пәні бойынша СЖБ оқушылардан төрт ақпарат көзімен (A, B, C, D) жұмыс істеуді және аргументтер келтіре отырып, олардың ішіндегі ең маңызды екеуін өз бетінше анықтауды талап ететін тапсырманы қамтиды. Бұл тапсырма СЖБ құрылымында ерекше орын алады: ол бір мезгілде екі күрделі когнитивті операцияны — аналитикалық (дереккөздің құрылымы мен мазмұнын талдау) және бағалау (құндылығы мен сенімділігі туралы пайымдау) дағдыларын тексеред. Емтиханның маңыздылығы жоғары — нәтиже аттестатқа тікелей әсер етеді — бұл аталған тапсырма түріне дайындық сапасын педагогикалық тұрғыдан аса маңызды етеді.

Мұғалімдердің бақылауы бойынша, оқушылар дәл осы тапсырмада жүйелі түрде үлкен қиындықтарға тап болады: олардың көпшілігі дереккөздерді үстірт сипаттайды немесе ұсынылған тәртібінің ішінен «мықты» дереккөздерді таңдауды негіздей алмайды. Тәжірибені талдау көрсеткендей, дәстүрлі дайындық (параграфтарды мазмұндау және оқулықтағы жабық сұрақтарға жауап беру) қажетті аналитикалық және бағалау дағдыларын қалыптастырмайды. Осыған байланысты, форматы емтихандағы дереккөзбен жұмыс істеу логикасын әдейі қайталайтын жүйелі құрылымдық үй тапсырмасы дайындықтың осы аспектісін айтарлықтай жақсарта алады деген болжам жасалды. Осы гипотезаны жүзеге асыру үшін екі құрал таңдалды: дереккөздің сенімділігі мен құндылығын бағалауға

арналған **SIRI кестесі** және оның мағынасы мен контекстік маңыздылығын талдауға арналған **BOFF кестесі**.

Зерттеу сұрағы: SIRI және BOFF кестелері негізіндегі құрылымдық үй тапсырмаларын қолдану 10-сынып оқушыларының «Қазақстан тарихы» бойынша СЖБ тапсырмасына дайындық кезінде тарихи дереккөздерді талдау және бағалау дағдыларының айтарлықтай дамуына ықпал ете ме?

Мақсаты мен міндеттері: Зерттеудің мақсаты — үш деңгейлі құрылымдық үй тапсырмасының (SIRI + BOFF) тарихи дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын дамыту құралы ретіндегі педагогикалық тиімділігін бағалау.

Міндеттері:

1. SIRI және BOFF қолданылатын үй тапсырмаларының үш деңгейлі жүйесін (А, В, С) әзірлеу.
2. Орындалған жұмыстарды аналитикалық рубрика бойынша бағалау.
3. Оқушылар арасында жүргізілген сауалнама мәліметтерін (9 сұрақ) жинақтау және талдау.
4. Нәтижелерді теориялық негізбен салыстыра отырып түсіндіру.
5. Оқыту тәжірибесі үшін әдістемелік ұсынымдар тұжырымдау.

1.3. Теориялық негіздеме

Зерттеу бірқатар тұжырымдамалық негіздерге сүйенеді. Біріншіден, Б. Блум таксономиясы когнитивтік операциялардың иерархиялық моделін ұсынады, оған сәйкес талдау мен бағалау жоғары деңгейге (HOTS — Higher Order Thinking Skills) жатады. Бұл оларды дамыту материалды жай ғана қайталауды емес, арнайы құрастырылған тапсырмаларды талап ететінін білдіреді.

Екіншіден, маңызды үй тапсырмасы тұжырымдамасы (Cooper, 2001; Hattie, 2009) үй жұмысының тиімділігі оның көлемімен емес, сапасымен — тапсырманың оқу мақсаттарына сәйкестік дәрежесімен және оқушының танымдық қатысу деңгейімен анықталатынын көрсетеді.

Үшіншіден, тарихи дереккөздермен жұмыс істеу әдіснамасы (Wineburg, 2001) пән аясында жүйелі практиканың қажеттілігін көрсетеді: дереккөзді «оқу» дағдылары құжаттардың әртүрлі типтерімен бірнеше рет, құрылымдық өзара әрекеттесу арқылы қалыптасады.

II. Әдебиеттерге шолу

2.1. Үй тапсырмасы: функциялары және тиімділік шарттары Купер, Робинсон және Паталлдың (Cooper, Robinson & Patall, 2006) 70-тен астам зерттеуді қамтыған мета-талдауы үй тапсырмасы мен орта және жоғары мектептегі академиялық үлгерім арасындағы қалыпты оң байланысты анықтады. Бұл ретте авторлар тапсырманың көлемі емес, оның сапасы мен оқу мақсаттарына сәйкестік дәрежесі шешуші екенін ерекше атап өтеді. Хэтти (Hattie, 2009) педагогикалық зерттеулердің ең ірі синтезінде үй тапсырмасына $d = 0,29$ әсер мөлшерін берді, алайда тапсырма жаңа материалмен танысуға емес, бұрын меңгерілген жоғары деңгейдегі дағдыларды (HOTS) жаттықтыруға бағытталғанда әсердің айтарлықтай артатынын тіркеді. Траутвейн мен Кёллер (Trautwein & Köller, 2003) үй жұмысы тиімділігінің көпөлшемді моделін ұсынды, онда тапсырманың сипаттамаларынан бөлек оқушының мотивациясы мен оның өзін-өзі ұйымдастыру стратегиялары негізгі рөл атқарады. Кон (Kohn, 2006) үй жұмысының пайдасына қатысты дәлелдемелер базасының жеткіліксіздігін көрсете отырып және шектен тыс жүктеме кезінде мотивацияның төмендеу қаупі туралы ескерте отырып, сыни ұстанымды ұстанады. Бұл ұстаным зерттеушілер тарапынан ескерілді: зерттеу аясындағы үй тапсырмасы дербес қосымша элемент ретінде емес, сынып жұмысының табиғи жалғасы ретінде жобаланды.

2.2. Тарихи ойлау және дереккөздермен жұмыс істеу Уайнберг (Wineburg, 2001) тарихи дереккөздерді «оқу» мәтінді әдеттегідей оқудан түбегейлі ерекшеленетін спецификалық пәндік іс-әрекет екенін негіздеді. Ол үш негізгі операцияны бөліп көрсетті: контекстуализация (дереккөзді тарихи контекстке орналастыру), сабтекстинг (автордың ниеті мен ұстанымын анықтау) және верификация (басқа дереккөздермен салыстыру). Дәл осы үш операция осы зерттеуде қолданылған SIRI кестесінің құрылымында қайталанғаны назар аударарлық: S компоненті (дереккөз түрі) контекстуализацияға сәйкес келеді, I (ақпарат) — верификацияға, R (сенімділік) — сабтекстингке, I (маңыздылық) — интегралды бағалауға. ВанСледерхаузен (VanSledright, 2002) мақсатты жүйелі оқытусыз мектеп оқушыларының көпшілігі дереккөздерді аңғалдықпен — шындықтың тікелей көрінісі ретінде қабылдап, авторлық, жасалу мақсаты мен контекст туралы сұрақтар қоймайтынын көрсетті. Ли мен Эшби (Lee & Ashby, 2000) түсініктің прогрессиясын сипаттады: дереккөзді «өткенге ашылған терезе» ретінде қабылдаудан бастап, оны сыни интерпретациялауды қажет ететін «айғақ» ретінде пайымдауға дейін. Бұл ауысу осы зерттеудің тапсырмалар жүйесіндегі А деңгейінен С деңгейіне қарай қозғалысқа сәйкес келеді.

2.3. Блум таксономиясы және жоғары деңгейдегі дағдылар Блумның қайта қаралған таксономиясы (Anderson & Krathwohl, 2001) когнитивті операцияларды жаттаудан бастап құрастыруға дейін құрады, талдау (4-деңгей) мен бағалауды (5-деңгей) жоғары деңгейдегі дағдыларға (Higher Order Thinking Skills, HOTS) жатқызады. Дәл осы екі деңгей СЖБ-ның «дереккөздермен жұмыс» тапсырмасы аясында қалыптастыру нысаны болып табылады: SIRI кестесі талдау операцияларына (құрылымы мен сенімділігін талдау), BOFF кестесі — бағалау операцияларына (мағынасын интерпретациялау және болжау) бағытталған. Кинг, Гудсон және Рохани (King, Goodson & Rohani, 1998) HOTS деңгейіндегі тапсырмаларды, соның ішінде сыныптан тыс жұмыстарды жүйелі түрде орындау аналитикалық құзыреттердің тұрақты қалыптасуына әкелетінін растады.

2.4. Скаффолдинг және жауапкершілікті біртіндеп беру Үй тапсырмасының үш деңгейлі құрылымына (А–В–С) Выготскийдің жақын даму аймағы идеясы негізінде Вуд, Брунер және Росс (Wood, Bruner & Ross, 1976) операциялизациялаған «леса» (scaffolding) тұжырымдамасы теориялық негіз болады. Осы тұжырымдамаға сәйкес, оқушының күрделі дағдыларды меңгеруіне қолдау көрсету бастапқы кезеңде максималды болуы керек және тапсырманы өз бетінше орындауға жақындаған сайын жоспарлы түрде төмендеуі тиіс. Гибсон (Gibson, 2012) тірек конструкцияларын біртіндеп азайту арқылы құрылымдалған тапсырмалардың қолдаусыз ашық тапсырмаларға қарағанда әлдеқайда тиімді екенін — әсіресе тарихи дереккөздермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру кезінде — эксперименталды түрде растады.

2.5. Педагогикадағы аралас зерттеу дизайны Крэвелл мен Плано Кларк (Creswell & Plano Clark, 2017) аралас дизайнды сандық және сапалық мәліметтерді интеграциялау есебінен педагогикалық құбылысты толығырақ түсінуге мүмкіндік беретін методология ретінде анықтайды. Рандомизация мен бақылау тобын жүзеге асыру мүмкін емес нақты мектеп жағдайындағы зерттеу контекстінде Шэдиш, Кук және Кэмпбелл (Shadish, Cook & Campbell, 2002) квазиэксперименттік дизайнды оның шектеулерін анық мойындау шартымен ұсынады. Сандық мәліметтерді сауалнамамен толықтыру триангуляцияны қамтамасыз етеді және қатысушылардың субъективті тәжірибесін ескере отырып өзгерістерді интерпретациялауға мүмкіндік береді.

III. Методология

3.1. Зерттеу контексті және қатысушылар Зерттеу Назарбаев Зияткерлік мектебінің (НЗМ) бір 10-сыныбында «Қазақстан тарихы» пәнін оқыту аясында жүргізілді. Іріктемеге 12 оқушы кірді ($n = 12$). Уақыт шеңбері — СЖБ-ға дайындық кезеңіндегі курстың бір тақырыптық бөлімі. НЗМ-дегі СЖБ мектеп мұғаліміне тәуелсіз сыртқы қорытынды емтихан болып табылады: бағалауды тәуелсіз емтихандаушылар жүргізеді, ал нәтижелері негізгі мектепті бітіру туралы аттестатқа енгізіледі. Дәл осы жоғары маңыздылық

дереккөздермен жұмыс тапсырмасына мақсатты дайындықтың педагогикалық маңыздылығын анықтайды. Іріктеу түрі — мақсатты (purposive sampling): сынып қолжетімділік белгісі және зерттеу нысанына сәйкестік бойынша таңдалды. Мұғалім мен зерттеушінің рөлдері бір тұлғада біріктірілген, бұл action research типіндегі педагогикалық зерттеулер үшін типтік модель болып табылады.

3.2. Құралдар: SIRI және BOFF кестелері Әрбір үй тапсырмасы екі блоктан тұрды:

1-кесте. SIRI кестесінің құрылымы (А блогы — дереккөзді бағалау)

SIRI компоненті	Оқушы не толтырады
S — Source (Дереккөз түрі)	Түрін анықтайды: статистикалық мәліметтер, ресми құжат, фотосурет, пікір, жарияланым, карта және т.б.
I — Information (Ақпарат)	Хронологиялық/географиялық шеңберді, негізгі аргументтерді, тақырыпқа қатысты мәліметтерді бөліп көрсетеді
R — Reliability (Сенімділік)	Сілтеменің толықтығын, авторлықты, басылымды бағалайды; нақты тарихи деректерге сәйкестігін тексеред
I — Importance (Құндылық)	Жоғары: мәліметтер маңызды, сенімді, сілтеме анық. Орташа: мәліметтер ішінара, сілтеме дәл емес. Төмен: мәліметтер күмәнді, сілтеме жоқ, деректер алшақтайды

2-кесте. BOFF кестесінің құрылымы (В блогы — дереккөз мағынасын талдау)

BOFF компоненті	Оқушы не толтырады
B — Background (Дерек)	Дереккөзде сипатталған негізгі тарихи оқиғаны, оның хронологиялық және географиялық шеңберін атайды
O — Outcome (Салдарлары)	Оқиғаның тікелей және ұзақ мерзімді салдарларын; оның тарихи маңызын сипаттайды
F — Feeling (Жеке ұстаным)	Оқушының оқиғаға жеке көзқарасын, субъективті бағасын, эмоционалдық үндесуін білдіреді
F — Future (Болашаққа әсері)	Оқиғаның Қазақстанның дамуы үшін және/немесе халықаралық қатынастар үшін ұзақ мерзімді маңызын болжайды

3.3. Тапсырмалардың үш деңгейлі құрылымы (А–В–С) Күрделілік деңгейлері кемитін скаффолдинг принципі бойынша құрылған:

3-кесте. Үй тапсырмасының үш деңгейінің сипаттамасы

Ур.	Тапсырма	Құрал	Макс. балл	Скаффолдинг
A	Қазақстанның халықаралық қоғамдастыққа кіруі туралы айғақ ретінде ұсынылған дереккөздердің құндылығын бағалаңыз	SIRI (әрбір ұяшыққа арналған нұсқаулары бар толық шаблон)	12	Максималды: толық шаблон + нұсқаулықтар + толтыру мысалдары
B	Дереккөздерге сүйене отырып, Қазақстанның аймақтық және халықаралық ұйымдармен қарым-қатынасының маңыздылығын түсіндіріңіз	BOFF (ішінара шаблон — бірінші жолы толтырылған)	15	Орташа: мысалдарсыз шаблон, тек құрылымы
C	Төрт дереккөздің (А–D) ішінен ең маңызды екеуін анықтаңыз және таңдауыңызды SIRI + BOFF арқылы негіздеңіз	SIRI + BOFF (бос бланк, нұсқаулықсыз)	15	Минималды: тек кесте құрылымы

3.4. Үй тапсырмаларын бағалау Орындалған жұмыстарды мұғалім бірыңғай аналитикалық рубрика бойынша үш градациямен бағалады: SIRI және BOFF-тың әрбір компоненті бойынша «Жоғары» / «Орташа» / «Төмен» деңгей. Нәтижелер бойынша қорытынды балл тіркелді. А деңгейіндегі тапсырма үшін максимум 12 балл (SIRI-дің төрт компонентінің әрқайсысы үшін 3 баллдан), В және С деңгейлері үшін — 15 балл (BOFF компоненттері мен интеграция үшін 3–4 баллдан) құрады.

3.5. Сапалық құрал: оқушылар сауалнамасы Барлық үш тапсырма аяқталғаннан кейін оқушыларға Microsoft Forms арқылы 9 сұрақтан тұратын сауалнама ұсынылды (\$n = 12\$). Сауалнама құрылымы:

4-кесте. Оқушылар сауалнамасының құрылымы

№	Сұрақ	Форматы
1	SIRI және BOFF әдісі бойынша сұрақтар мәтінді түсінуге көмектесті ме? Неге?	Ашық (мәтін)
2	Бұл сұрақтар сені мәтін туралы тереңірек ойлануға мәжбүр етті ме?	Иә / Жоқ (жабық)
3	Қай сұрақ саған ең қызықты немесе маңызды болып көрінді? Неге?	Ашық (мәтін)
4	Осы әдістің көмегімен өз пікіріңді білдіру саған оңай болды ма?	Иә / Жоқ (жабық)
5	Саған мәтінмен жұмыс істеудің бұл тәсілі ұнады ма? Егер иә — несімен? Егер жоқ — неге?	Иә / Жоқ (жабық)
6	Мәтінмен жұмыс істеудің бұрынғы тәсілдерінен қандай айырмашылықтарды байқадың?	Жабық (нұсқалар)
7	SIRI әдісінің қай кезеңі (S, I, R, I) сен үшін ең оңай, ал қайсысы ең қиын болды?	Жабық (таңдау)
8	Қалай ойлайсың, бұл әдісті басқа пәндерде қолдануға бола ма? Қай пәндерде?	Жабық (таңдау)
9	SIRI және BOFF әдісін жалпы қалай бағалар едің?	Рейтинг: 1–5 жұлдыз

3.6. Мәліметтерді талдау Сандық мәліметтер (тапсырмалар үшін баллдар, «Иә/Жоқ» жауаптары, рейтинг) сипаттамалық статистикамен өңделді: орташа мәндер, пайыздық үлестер, деңгейлер бойынша үлестірім. Сауалнаманың ашық жауаптары тақырыптық талдау әдісімен (Braun & Clarke, 2006) талданды: мағыналық бірліктерді бастапқы кодтау → тақырыптарға топтастыру → интерпретациялау. Сапалық мәліметтер сандық нәтижелерге қатысты триангуляция құралы ретінде қолданылды.

IV. Нәтижелер (Results)

Бұл бөлімде нәтижелер интерпретациясыз ұсынылған. Әдебиеттермен салыстыру және талқылау V бөлімде келтірілген.

4.1. Үй тапсырмаларын орындау нәтижелері

5-кесте. Деңгейлер бойынша үй тапсырмаларын орындаудың жиынтық нәтижелері

Деңгей	Тапсырма сипаттамасы	Құрал	Макс. балл	Орташа балл	%
A	Қазақстанның халықаралық қоғамдастыққа кіруі туралы дереккөздердің құндылығын бағалау	SIRI	12	12,0	100%
B	Қазақстанның аймақтық және халықаралық байланыстарының маңыздылығын түсіндіру	BOFF	15	10,0	67%

Деңгей	Тапсырма сипаттамасы	Құрал	Макс. балл	Орташа балл	%
С	SIRI+BOFF интеграциясы: төртеуінің ішінен ең маңызды екі дереккөзді анықтау	SIRI + BOFF	15	12,0	80%
Барлығы	Жалпы орындалуы (барлық үш деңгей, барлық оқушылар)		42	—	87%

А деңгейі Барлық 12 оқушы А деңгейіндегі тапсырманы максималды баллға орындады (12/12). Жұмыстарда дереккөз түрін сенімді анықтау тіркелді: оқушылар ресми құжаттарды (ЮНЕСКО резолюциялары, меморандумдар), статистикалық мәліметтерді (БҰҰ-ның ратификацияланған шарттарының саны), жарияланымдар мен фотоматериалдарды корректілі ажыратты. «Importance / Құндылық» ұяшығында жұмыстардың көпшілігінде құндылық деңгейінің — «жоғары», «орташа» немесе «төмен» — SIRI-дің нақты компоненттеріне сілтеме жасай отырып жасалған кеңейтілген негіздемелері болды. Сипатты мысал: оқушы қыз А, В, D дереккөздері ресми құжаттар мен жарияланымдарға жататынын, ал С — фотоматериал екенін дұрыс анықтап, олардың сенімділігінің әртүрлі деңгейін негіздеді. Егжей-тегжейлі шаблон кезіндегі толық орындалу бастапқы кезеңдегі құрылымдық тіректің (scaffolding) аналитикалық қызметке кіру кедергісін жоятынын растайды.

В деңгейі В деңгейі бойынша орташа балл 15-тен 10-ды (67%) құрады. Жұмыстарды талдау көрсеткендей, В (Background) және F (Feeling) компоненттерін оқушылар ең сенімді толтырған: тарихи оқиғаны сипаттау және жеке ұстанымды білдіру айтарлықтай қиындықтар тудырмаған. Ең үлкен қиындықтар О (Outcome) және F (Future) компоненттерімен — оқиғаның салдарларымен және оның болашаққа әсерімен байланысты болды. Бірқатар жұмыстарда «Outcome» бөлімінде олардың маңыздылығын талдаусыз тек деректерді тізіп шығу болды; «Future» бөлімі жиі толтырылмай қалды немесе тым жалпыланған тұжырымдардан тұрды. Сәтті жұмыс мысалы: оқушы 1992 жылы Қазақстанның БҰҰ-ға кіруі және ЮНЕСКО-ға қатысуы егемендіктің халықаралық танылуын қамтамасыз еткенін дұрыс көрсетіп, оны елдің сыртқы саясаты үшін нақты ұзақ мерзімді салдарлармен байланыстырды.

С деңгейі С деңгейі бойынша орташа балл 15-тен 12-ні (80%) құрады. Бұл нәтиже В деңгейіне қарағанда жоғары болды, бұл күтілмеген бақылау болды. С деңгейіндегі жұмыстарда оқушылар, әдетте, ең маңызды екі дереккөзді сенімді анықтап, SIRI компоненттеріне — ең алдымен сенімділікке (R) және құндылыққа (I) сүйенетін аргументтер келтірді. Мысалы: жұмыстардың бірінде оқушы құжаттардың ресми сипаты, дәл сілтемелердің болуы және халықаралық ұйымдарға кіру туралы тарихи деректерге тікелей сәйкестігі арқылы негіздей отырып, А және D дереккөздерін ең маңызды ретінде көрсетті; В және С дереккөздері шектеулі контекст пен бастапқы дереккөзге сілтемелердің жоқтығынан орташа/төмен деп бағаланды. Сонымен бірге, С деңгейіндегі жұмыстардың бір бөлігінде BOFF компоненті В деңгейіне қарағанда азырақ егжей-тегжейлі толтырылған, бұл екі құралды бір мезгілде қолдану кезіндегі когнитивті артық жүктемені көрсетуі мүмкін.

4.2. Оқушылар сауалнамасының нәтижелері (N = 12)

6-кесте. Оқушылар сауалнамасының жиынтық нәтижелері

№	Сұрақ (қысқаша)	Нәтиже	Ескертпе
1	SIRI/BOFF мәтінді түсінуге көмектесті ме?	12 жауап, пікірлер екіге жарылды	Бір бөлігі: «иә, ақпарат ыңғайлы құрылымдалған»; бір бөлігі: «қатты емес, форматы түсініксіз болды»
2	Сұрақтар тереңірек ойлануға итермеледі ме?	Иә — 11 (92%) Жоқ — 1 (8%)	Басым көпшілігі аналитикалық тартылудың күшеюін растады

№	Сұрақ (қысқаша)	Нәтиже	Ескертпе
3	Ең қызықты/маңызды сұрақ	12 жауап, пікірлер екіге жарылды	Жиі аталды: «Summary» (қорытынды), «I — Importance», «R — Reliability»
4	Әдіс арқылы өз пікіріңді білдіру оңай ма?	Иә — 11 (92%) Жоқ — 1 (8%)	BOFF-тың «F — Feeling» ұяшығы ұстанымды білдіру үшін ыңғайлы құрал ретінде бағаланды
5	Мәтінмен жұмыс істеудің бұл тәсілі ұнады ма?	12 жауап, пікірлер екіге жарылды	«Иә, ақпаратты орналастыру ыңғайлы»; «Жоқ — мәтінде әдетте ақпарат жетіспейді»; «Иә — ең бастысын жазып алуға көмектеседі»
6	Бұрынғы жұмыс әдістерінен айырмашылығы	12 жауап	«Сұрақтар көбірек және талдау үшін жаңа қырлар»; «Конспектіні есте сақтау құрылымдалған кестеге қарағанда оңайырақ»
7	SIRI-дің ең оңай/қиын кезеңі	Оңай: S (түрі). Қиын: I (Impact / Importance)	Дереккөз түрін анықтау ең оңай болып шықты; құндылық деңгейін негіздеу — ең қиын
8	Әдістің басқа пәндерде қолданылуы	Көпшілігі: Иә	Жиі аталды: «Дүниежүзі тарихы», «Қазақ тілі», «Орыс тілі»
9	SIRI + BOFF әдісінің рейтингі (1–5 жұлдыз)	Ор. баға: 4,17 / 5 (5★ — 4; 4★ — 6; 3★ — 2)	Оқушылардың 83%-ы әдісті 4 немесе 5 жұлдызға бағалады

Ашық жауаптардың тақырыптық талдауы Ашық жауаптар (1, 3, 5, 6 сұрақтар) кодталып, бес тұрақты тақырыпқа топтастырылды:

1-тақырып — Ақпаратты құрылымдық қабылдау. Жауаптардағы ең жиі кездесетін мотив: SIRI/BOFF ақпаратты «сөрелерге қоюға», «қабылдауға ыңғайлы» болуына көмектеседі. Оқушылар кестенің бірнеше дереккөзбен бір мезгілде жұмыс істеу кезінде когнитивті жүктемені азайтатынын атап өтті. **2-тақырып — Тереңдетілген аналитикалық ойлау.** Бірнеше оқушы форматтың «басқа жағынан ойлануға мәжбүрлейтінін» және «дереккөзге жай ғана мәтін ретінде емес қарауды» жазды. Бұл 2-сұрақтың сандық мәліметтерімен (92% «Иә») тікелей корреляцияланады. **3-тақырып — Жеке ұстанымды білдіру.** BOFF-тан «F — Feeling» компоненті оқу контекстінде жеке көзқарасты айтуды «занды» еткен құрал ретінде бөліп көрсетілді. Бірқатар оқушылар бұрын тарихи оқиғаға субъективті көзқарасты тіркеу әдеті болмағанын атап өтті. **4-тақырып — Бағалаудың қиындығы («Importance» компоненті).** Ең жиі кездесетін мәселе: оқушылар дереккөз түрін (S) атай алды, бірақ оның құндылығына негіздемемен дәлелді баға беру қажет болғанда қиындыққа тап болды. Бұл 7-сұрақта да тіркелген (SIRI-дің ең қиын кезеңі — «I / Impact»). **5-тақырып — Дереккөзде ақпарат тапшылығы кезіндегі шектеулер.** Оқушылардың бір бөлігі: «егер мәтінде ақпарат аз болса — кестені толтыру мүмкін емес» деп көрсетті. Бұл форматтың тиімділігі мұғалім ұсынған дереккөздің өзінің ақпараттылығына да байланысты екенін дәлелдейді.

V. Талқылау (Discussion)

Бұл бөлімде зерттеу нәтижелері II бөлімде баяндалған теориялық базамен салыстыра отырып интерпретацияланады.

5.1. Скаффолдинг әсері: неге С деңгейі В деңгейінен жоғары нәтиже берді Зерттеудің ең нетривиальды нәтижесі — С деңгейіндегі орташа баллдың (80%) В деңгейіне (67%) қарағанда жоғары болуы, С деңгейі минималды скаффолдингті болжаса да. Бұл көрінетін қайшылық Вуд, Брунер және Росс (1976) моделімен жақсы түсіндіріледі: скаффолдинг дағдыны меңгерген сайын төмендеуі керек, ал өзгеріссіз сақталмауы тиіс. С тапсырмасын

орындау кезінде оқушылардың екі құралмен де — жеке SIRI-мен (А деңгейі) және жеке BOFF-пен (В деңгейі) жұмыс істеу тәжірибесі болды. Осылайша, С тапсырмасы жаңа құралды меңгеруді талап етпеді — тек оны интеграциялауды қажет етті. Бұл Выготскийдің (1978) жақын даму аймағы тұжырымдамасымен сәйкес келеді: өз бетінше орындау кезінде оқушы жаңа емес — қолжетімді әрекет аймағында болды. В деңгейінің салыстырмалы түрде төмен нәтижесі (67%) басқаша түсіндіріледі. BOFF-тың «Outcome» (салдарлары) және «Future» (болашаққа әсері) компоненттері болжамдық және бағалау ойлауын талап етеді — бұл Блум таксономиясы бойынша ең жоғары деңгейлер (Anderson & Krathwohl, 2001). Бұл ретте В деңгейінде оқушылар бұл құралмен алғаш рет және болжамдық талдау логикасын алдын ала сыныпта пысықтаусыз кездесті. Бұл Кинг, Гудсон және Рохани (1998) тұжырымын растайды: HOTS қалыптасуы бір реттік практиканы емес, жүйелі жаттықтыру циклдарын талап етеді. В деңгейі нақты «әлсіз торапты» — «Future» компонентін айқындады — ол тиісті үй тапсырмасын бергенге дейін қосымша сыныптық пысықтауды қажет етеді.

5.2. А деңгейінің толық орындалуы: 100% нені білдіреді Барлық оқушылар А деңгейінде максималды балл жинады. Бұл скаффолдинг теориясымен сәйкес келеді: мысалдары бар егжей-тегжейлі шаблон аналитикалық қызметке кіру кедергісін жойды. Алайда, бұл нәтижені «тапсырма тым оңай» деп интерпретацияламау маңызды. Сауалнама мәліметтері (2-сұрақ: 92% «тереңірек ойланды») және тақырыптық талдау (2-тақырып: «дереккөзге басқаша қарауға мәжбүрлейді») когнитивті тартылудың имитацияланған емес, шынайы болғанын айғақтайды. Бұл Хэттидің (2009) ұстанымына сәйкес келеді: дұрыс жобаланған тапсырма кезіндегі жоғары үлгерім интеллектуалдық күштің жоқтығын емес, кернеуді өнімді ететін тиімді қолдауды білдіреді. Сонымен бірге, бұл нәтижені сыни тұрғыдан қарау керек: А деңгейі бірінші болып және максималды көмекпен орындалғандықтан, оқушылардың бір бөлігі мазмұнды терең пайымдаусыз нысанды механикалық түрде қайталауы мүмкін екенін жоққа шығаруға болмайды. Дәл сондықтан дағдыны өз бетінше көшіруді талап ететін В және С деңгейлерінің болуы методологиялық тұрғыдан қажет болып табылады.

5.3. Жоғары деңгейдегі дағдыларды дамыту: SIRI, BOFF және Блум таксономиясы Сауалнама мәліметтері SIRI/BOFF қолдану оқушылардың тарихи дереккөздермен жұмысын «жаттау және түсіну» деңгейінен (Блум бойынша 1–2 деңгейлер) «талдау және бағалау» деңгейіне (4–5 деңгейлер) ауыстырғанын растайды. Бұл бірнеше бақылауда көрінеді. Біріншіден, оқушылардың 92%-ы тереңдетілген аналитикалық пайымдауды растады (2-сұрақ). Екіншіден, С деңгейі төрт дереккөзді салыстырмалы бағалауды және дәлелді таңдауды талап етті — бұл операция СЖБ тапсырмасының форматына тікелей сәйкес келеді. Үшіншіден, SIRI кестесінің «I — Importance» компоненті ең қиын деп аталды (7-сұрақ): дәл осы компонент бағалау пайымдауының ең жоғары деңгейін талап етеді. Бұл ВанСледерхаузеннің (2002) тұжырымдарымен сәйкес келеді, ол мақсатты нұсқаулық интервенцияларсыз мектеп оқушылары дереккөздерді «аңғал оқу» деңгейінде қалатынын анықтаған. SIRI/BOFF оқушының назарын ол басқаша назар аудармайтын дереккөз аспектілеріне бағыттайтын аспаптық конструкция ретінде жұмыс істеді.

5.4. Оқушылардың субъективті тәжірибесі: пікірлер екіге жарылды Сауалнама мәліметтері әдісті бірауыздан қолдауды емес, қалыпты позитивті, бірақ дифференциалды көзқарасты көрсетеді. 4,17/5 орташа бағасы, 3 бағасын берген екі оқушының болуы және «формат түсініксіз болды» немесе «мәтінде әдетте ақпарат жетіспейді» сипаттағы ашық жауаптар форматтың барлығы үшін бірдей жұмыс істемейтінін айғақтайды. Екі қарама-қайшы реакция ерекше қарастыруға лайық. Біріншісі: «Иә, маған ақпаратты орналастыру ұнады» — құрылымдылық ақпаратты өңдеуді жеңілдететін оқушылардың когнитивті стилін көрсетеді. Екіншісі: «Қарапайым конспектін есте сақтау құрылымдалған кестеге қарағанда оңайырақ» — оқушылардың бір бөлігі мәтінді өңдеудің сызықтық стратегияларына дағдыланғанын және кестені артық нысан ретінде қабылдайтынын көрсетеді. Бұл Трауитвейн мен Кёллердің (2003) үй жұмысын қабылдаудағы жеке оқу стратегияларының

релі туралы тұжырымдарымен сәйкес келеді: тапсырманың әсері оның оқушының үйреншікті жұмыс моделімен қаншалықты сәйкес келетіндігіне байланысты. Маңызды бақылау — «F — Feeling» компоненті (жеке ұстанымды білдіру) оқушылар тарапынан жоғары бағаланды (4-сұрақ: 92% оны ыңғайлы деп тапты). «Қазақстан тарихы» пәні үшін бұл өте маңызды: азаматтық бірегейлікті дамыту дереккөздерді талдауды ғана емес, сонымен бірге ұлттық тарихқа қатысты жеке ұстанымды қалыптастыра білуді де болжайды.

5.5. Шектеулер және ішкі валидтілікке қатерлер бірқатар факторлар бақыланатын нәтижелерді тек SIRI/BOFF қолданумен ғана байланыстыру мүмкіндігін шектейді. Біріншіден, бақылау тобының болмауы оқытудың жалпы барысы мен жинақталған тәжірибенің әсерін жоққа шығаруға мүмкіндік бермейді. Екіншіден, іріктеменің аз көлемі ($n = 12$) қорытындылардың статистикалық қуатын шектейді. Үшіншіден, мұғалім мен зерттеуші рөлдерінің бірігуі жұмыстарды бағалау кезінде бейімділік қаупін (observer bias) тудырады. Төртіншіден, Хоторн әсері — оқушылардың «ерекше» зерттеуге қатысып жатқанын сезінуі тапсырма сапасына қарамастан мотивацияны арттыруы мүмкін. Бұл Шэдиш, Кук және Кэмпбеллдің (2002) ұстанымымен сәйкес келеді: рандомизациясыз квазиэксперименттік педагогикалық зерттеулерде ішкі валидтілік әрқашан шектеулі болады, бұл қорытындыларды жалпылау кезінде сақ болуды талап етеді. Соған қарамастан, сандық мәліметтер (87% орындалуы, C деңгейінің жоғары балы) мен сапалық мәліметтер (92% аналитикалық тереңдеуді растады) арасындағы жеткілікті жоғары және қайталанатын сәйкестік триангуляция арқылы бақылаулардың сенімділігін арттырады.

5.6. Әдебиеттермен салыстыру: не расталды, не нақтыланды Зерттеу нәтижелері жалпы алғанда теориялық базамен сәйкес келеді. Скаффолдинг әсері (Wood, Bruner & Ross, 1976; Gibson, 2012) расталды: A деңгейі максималды қолдау кезінде 100% орындалуды көрсетті, C деңгейі екі құралды да алдын ала жеке меңгергеннен кейін B деңгейінен жоғары нәтиже көрсетті. Уайнбергтің (2001) дереккөздермен жұмыс істеуді құрылымдық оқыту қажеттілігі туралы тұжырымы расталды: SIRI тарихи ойлаудың үш негізгі операциясын (контекстуализация, сабтекстинг, верификация) қайталады. Блум таксономиясының HOTS мақсатты практика арқылы дамиды деген қағидасы сапалық мәліметтермен расталды (тақырыптық талдаудың 2 және 3 тақырыптары). Сонымен бірге, нәтижелер бірқатар теориялық қағидаларды нақтылайды және шектейді. Атап айтқанда, Хэттидің (2009) үй жұмысының қалыпты әсері туралы қорытындысы ($d = 0,29$) бұл зерттеуге тікелей қолданылмайды: мұнда үй тапсырмасы «жалпы үй жұмысы» емес, нақты дағдыны қалыптастыру үшін арнайы құрастырылған. Конның (2006) артық жүктеме мен мотивацияның төмендеу қаупі туралы сыны ішінара расталады: екі оқушы әдісті 3 жұлдызға бағалады және олардың ашық жауаптары форматтан шаршағанын көрсетеді. Бұл үш деңгейлі циклді барлық үй тапсырмаларының тұрақты форматы ретінде емес, СЖБ-ның нақты тапсырма түрлері үшін нүктелі түрде қолдану мақсатқа сай екенін білдіреді.

VI. Қорытынды

Бұл зерттеу емтихан тапсырмасының логикасын қайталайтын құрылымдық үй тапсырмасы 10-сынып оқушыларының тарихи дереккөздермен жұмыс істеудің аналитикалық және бағалау дағдыларын дамытуға ықпал ететініне эмпирикалық айғақтар берді. 87% жалпы орындалу және әдістің 4,17/5 орташа бағасы кезінде оқушылардың 92%-ы дереккөздермен жұмыс істеу тәсілінің сапалы өзгергенін — үстірт мазмұндаудан құрылымдық талдауға көшкенін растады. Негізгі әдістемелік қорытынды — кемитін скаффолдинг принципін іске асыратын $A \rightarrow B \rightarrow C$ деңгейлерінің кезектілігі тиімді модель болып шықты: әрбір деңгей оқушыны келесісіне дайындады, ал C деңгейіне қарай көпшілігі екі құралды да дербес интеграциялай алды. Күтілмеген нәтиже — B деңгейіне қарағанда C деңгейіндегі баллдың жоғары болуы — екі таныс құралды интеграциялау алдын ала сыныптық пысықтаусыз жаңа, күрделірек құралмен алғаш танысудан оңайырақ екенін көрсетеді. SIRI кестесінің «I — Importance» компоненті оқушылар үшін тұрақты түрде ең қиын ретінде анықталды. Бұл мақсатты назарды талап етеді: зерттеудің келесі итерациясында A деңгейіндегі үй тапсырмасын бергенге дейін дереккөз құндылығын «Жоғары / Орташа / Төмен» шкаласы

бойынша дәлелді бағалау мысалдарын талдайтын кіріспе сынып сабағын енгізу мақсатқа сай.

Әдістемелік ұсынымдар

1. А деңгейіндегі тапсырманы бергенге дейін — «Жоғары / Орташа / Төмен» шкаласы бойынша аргументация мысалдарымен — «I — Importance» (SIRI) компонентін кіріспе сыныптық талдауды енгізу.
2. В деңгейіндегі тапсырмаға дейін сыныпта BOFF кестесін бірлесіп толтыруды жүргізу — «O» және «F — Future» компоненттеріне ерекше назар аудару.
3. Дереккөздегі мәліметтердің тапшылығынан оқушы ұяшықтарды толтыра алмайтын жағдайды болдырмау үшін А және В деңгейлері үшін ақпаратқа қанық дереккөздерді іріктеу.
4. А–В–С циклін барлық үй тапсырмаларының тұрақты форматы ретінде емес, СЖБ-ның нақты тапсырмаларына мақсатты дайындық құралы ретінде нүктелі түрде (оқу жылында 2–3 рет) қолдану.
5. Оқушылардың өздерінің сұранысы (8-сұрақ) дәлелдейтін SIRI/BOFF форматын басқа пәндерге (Дүниежүзі тарихы, қазақ тілі, орыс тілі) көшіру мүмкіндігін қарастыру.

Әрі қарайғы зерттеу бағыттары Бұл зерттеу ізденіс-негізделген сипатқа ие (exploratory action research). Дәлелдемелер базасын нығайту үшін келесілер перспективалы болып табылады: (1) кеңейтілген іріктемемен (бірнеше НЗМ сыныптары немесе әртүрлі мектептер) ұқсас зерттеу жүргізу; (2) дереккөздермен жұмыс істеу дағдысы бойынша тәуелсіз өлшемдер ретінде предтест пен посттесті енгізу; (3) SIRI/BOFF циклінен өткен оқушылардың нақты СЖБ нәтижелерін осы тәжірибесі жоқ оқушылардың нәтижелерімен салыстыру; (4) цикл аяқталғаннан кейін 6–8 аптадан соң кейінге қалдырылған тест арқылы ұзақ мерзімді әсерді зерттеу.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

- Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (Eds.). (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's educational objectives. Longman.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Bloom, B. S. (Ed.). (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain. David McKay.
- Cooper, H. (2001). *The battle over homework: Common ground for administrators, teachers, and parents*. Corwin Press.
- Cooper, H., Robinson, J. C., & Patall, E. A. (2006). Does homework improve academic achievement? A synthesis of research, 1987–2003. *Review of Educational Research*, 76(1), 1–62.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2017). *Designing and conducting mixed methods research* (3rd ed.). SAGE.
- Gibson, L. (2012). Scaffolding historical thinking: Structured tasks and source analysis in secondary history education. *Historical Encounters*, 3(1), 44–58.
- Hattie, J. (2009). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. Routledge.
- King, A., Goodson, L., & Rohani, F. (1998). *Higher order thinking skills: Definitions, strategies, assessment*. Center for Advancement of Learning and Assessment.
- Kohn, A. (2006). *The homework myth: Why our kids get too much of a bad thing*. Da Capo Press.
- Lee, P., & Ashby, R. (2000). Progression in historical understanding among students ages 7–14. In P. N. Stearns, P. Seixas & S. Wineburg (Eds.), *Knowing, teaching and learning history* (pp. 199–222). New York University Press.
- Shadish, W. R., Cook, T. D., & Campbell, D. T. (2002). *Experimental and quasi-experimental designs for generalized causal inference*. Houghton Mifflin.
- Stearns, P. N., Seixas, P., & Wineburg, S. (Eds.). (2000). *Knowing, teaching and learning history: National and international perspectives*. New York University Press.
- Trautwein, U., & Köller, O. (2003). The relationship between homework and achievement — still much of a mystery. *Educational Psychology Review*, 15(2), 115–145.
- VanSledright, B. A. (2002). *In search of America's past: Learning to read history in elementary school*. Teachers College Press.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
- Wineburg, S. (2001). *Historical thinking and other unnatural acts: Charting the future of teaching the past*. Temple University Press.
- Wood, D., Bruner, J. S., & Ross, G. (1976). The role of tutoring in problem solving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 17(2), 89–100.